

prepeval muezin; nebo je mežikalo kakor na tisoče prašičev; spomin ga je dajal kakor maček miš; življenje se mu je namuznilo kot mačka; ljudje so se stisnili vase kot miši; tam pa sama prijaznost, kot da sem užalil žajfo; zakašlja, kot bi razstrelil kapselj; njen pogled je globok in nebeški ko glas sola iz Kalinke; v mrežo terenske udbe sta padla kot piškot v marmelado; stric se je zarežal kot pijan belogardist; sekretar mu je ponudil kot omleto veliko dlan; pogledovale so nestrpnost k svojemu šefu, ko da zadržuje prepoln mehur; lep kakor Črnogorec z diplomatskimi akreditivi; razžarela se je kot Kitajka; glas je popravi! ko hlače; nasmihala se je kocketno ko ruska caristična cipa; govoril je naporno, kakor da je v stranišču, itd. itd. ...

Ne, ne, nismo z metaforami še na... kahli!!! Pa naj ono »plôvše« (= revše) iz Sežane reče, kar če!

Franc Šebjanič

Murska Sobota

PISMA MIHAELA BAKOŠA MIHAELU INSTITORISU-MOŠOVSKEMU

O Mihaelu Bakošu, prireditelju Nouvega gráduvála, prve znane prekmurske protestantske pesmarice, in nasledniku Števana Küzmiča v Šurdu imajo bore malo podatkov na le tiskani lokalni cerkveni viri, ampak tudi slovstveni pregledi. To je posledica tega, da nimamo dokumentacijskega gradiva in temeljitejših preučevanj.

Po naključni registraciji dveh Bakoševih pisem v bratislavski licejski knjižnici (l. 1949) in lastnem raziskovalnem delu, ki me je leta 1969 privedlo v isti ustanovi do najdbe tretjega pisma, vodjo te knjižnice, Jana Čaploviča, pa do odkritja devetih novih pisem, so zdaj določeneje osvetljeni ne samo osebnost in dejavnost Mihaela Bakoša, temveč tudi nekateri vplivnostni tokovi protestantskega gibanja na vzhodu slovenskega narodnega prostora. S posredno dokumentacijsko in ilustrativno vrednostjo prispeva k tej osvetlitvi tudi rokopisno besedilo prve znane narečne posvetne pesmi (registrirane v licejski knjižnici v Bratislavi leta 1949) ter vrste lepo ohranjenih prekmurskih protestantskih prvotiskov na Slovaškem.

Mihael Bakoš se je rodil leta 1742 v Šalovcih v Prekmurju.* Zaradi uničenja matičnih knjig in pomanjkanja ostalih dokumentacijskih listin je letnico njegovega rojstva mogoče ugotoviti le iz njegovega sporočila v ohranjenem pismu z dne 5. I. 1788 ter iz vpisa v šurdsko matično knjigo umrlih, kjer je omenjena njegova starost. Bakoševe sorodstvene vezi v rojstnem kraju pa je zasle-

* Slovenski biografski leksikon in tudi vsi dosedanja slovstveni pregledi vsebujejo samo letnico smrti, ne pa tudi rojstva.

diti v ohranjenih matičnih knjigah hodoške evangeličanske občine, v kateri je v 18. stoletju in pozneje najti vaščane s tem priimkom.

Po prvem izobraževanju v kateri izmed šol, ki so obstajale ob protestantskih cerkvah ali v nekaterih mestih Zahodne Ogrske, je življenjska pot pripeljala Bakoša — podobno kot druge premožne ali nadarjene sinove protestantskih družin — v Bratislavo, znano upravno in trgovsko ter močno protestantsko središče. Iz zapisa v šolskih matičnih knjigah se da zanesljivo ugotoviti, da je Bakoš obiskoval znano protestantsko srednjo šolo oz. poznejši bratislavski licej, v katerem so se pred njim šolali tudi Števan Küzmič ter drugi prekmurski dijaki, pa tudi nekateri srbski javni delavci iz Vojvodine. Šolanje je uspešno končal kot štipendist ene bratislavskih protestantskih ustanov. Sodeč po dataciji ohranjenih pisem, je že pred letom 1771 prišel, najverjetneje kot učitelj, v artikularno protestantsko naselbino Nemes-Csó. Le-tu je Bakoš ostal kot poznejši pastor vse do konca leta 1779. Od 20. dec. istega leta (tik pred smrtjo Števana Küzmiča) je v Šurdu deloval kot duhovnik do druge polovice l. 1783. Še prej, najverjetneje ok. l. 1781, se je poročil s Katarino Beleznai, po rodu verjetno iz Šurda ali iz okoliških vasi, ter skupaj z njo neenkrat botroval otrokom svojih faranov ter sosednjih pastorejv.

Zaradi tolerančnega patenta se je Bakoš konec leta 1873 vrnil v rodni okoliš, v Križevce v Prekmurju, in z veliko vnemo organiziral slovensko protestantsko bogoslužje. Med prekmurskimi Slovenci v Križevcih in okolici je služboval do sredine leta 1790, nakar se je »zaradi posebnih razlogov« ponovno vrnil v Šurdu.

Tu je bil postavljen tudi za »sovodilnega člana slovenskih cerkva oz. za seniorja okoliških evangeliških pastorejv. Kljub rahlemu zdravju je v Šurdu deloval tudi zunaj ustaljenega delokroga; znano je, da je v seniorski funkciji leta 1796 bil član vizitacijske komisije v bližnjem Nemespátru. Zadet od srčne kapi je umrl v Šurdu 9. aprila 1803, star 60 let.

Zavoljo povsem praktično utilitarističnih nagibov (veliko pomanjkanje osnovnih učnih pripomočkov) je v letih 1784—1785 pripravil za tisk prevod madžarskega gjurskega abecednika, ki ga je krstil za Slovenszki abecedár (izšel v Bratislavi leta 1786). Ob pripravi te svoje prve znane publikacije se je Bakoš, čeprav se je jezikovno izpopolnjeval v smeri k živi narodni govorici, tu in tam le zgledoval po knjigi Abecedario Szlowenzsko, ki ga omenja tudi v svojem pismu M. J. Mošovskemu leta 1785. Njegovo življenjsko delo pa je vsekakor priprava za natis že zbranih in dopolnjenih Küzmičevih cerkvenih pesmi ter nekaj lastnih pesniških prevodov. To Bakoševo književno delo je izšlo ob podpori bratislavskih protestantskih krogov leta 1789 pod naslovom Nouvi Gráduvál.

Bakošu so leta 1791 zaupali tudi izvršitev popravkov dotlejšnjih slovenskih Agend, vendar je očitno, da tega dela ali ni končal ali pa iz kakih drugih razlogov ni izšlo tiskano.

Podobno kot Küzmič tudi Bakoš pravilno imenuje svoje sorojake Slovence, njihov jezik pa slovenski. Kljub drugačni upravni teritorialni pripadnosti območja, kjer je deloval, je v tem njegovem poimenovanju mogoče slutiti vse bolj dozorevajoče narodno opredeljevanje.

Dvanajst ohranjenih Bakoševih pisem jasno izpričuje njegovo povezanost z uglednim bratislavskim duhovnikom in mecenom, Mihaelom Institorisom-Mošovskim (1732—1803) in njegovim vplivnim krogom. Ta povezanost, vzpostavljena že za časa šolanja, se ne kaže le v pismenih stikih, temveč tudi v poznejšem Bakoševem osebnem obisku pri Institorisu-Mošovskem leta 1778, se pravi še v času, ko je bival v Nemes-Csoju, na prvi postaji svoje zrele življenjske poti. Poleg razumevanja protestantskih predstavnikov Bratislave za stvar slovenskega protestantizma je v vzajemnih prijateljskih stikih prisotna tudi gmotna plat pomoči. Tako kot Števan Küzmič je tudi Mihael Bakoš dobival od bratislavske ustanove Zofije Serpiliane denarno pomoč, še posebej pomemben pa je denarni delež bratislavskih protestantskih krogov pri izdaji njegovega *Nouvega grádúvála* (in Küzmičevih tiskov).

Kljub vklenjenosti v madžarsko cerkveno hierarhijo so Bakoševi ustvarjalni pisateljski impulzi in konkretno organizacijsko delo, predvsem pa njegov pozitiven odnos do maternega jezika bistveno pogojeni s spoznanjem o pripadnosti sorojakov k širšemu slovanskemu svetu in o solidarnosti skrbi in zavzetosti gmotno in duhovno trdnega bratislavskega protestantskega okolja za oddaljen, a trdoživ protestantski živelj v Prekmurju in šomoškem kraju.

Potemtakem lahko zapišemo, da je v Bakoševem primeru nedvomno potrjena domneva o vplivu vodilnih slovaških protestantov na dejavnost Števana Küzmiča in Mihaela Bakoša ter nekaterih njunih sodelavcev, se pravi na usmerjajoči slovenski protestantski vrh v 18. stoletju. Čeprav doslej odkrita Bakoševa korespondenca, ki jo objavljamo v kronološkem zaporedju, v določeni meri osvetljuje tudi notranje, versko življenje protestantske cerkve, so vendarle njena največja vrednota dragoceni podatki in znamenja o osveščanju narodnostno ogroženih panonskih Slovencev.*

I. pismo

Zelo častiti mož in veleučeni gospod, moj pokrovitelj,
ki mu dolgujem vso čast in spoštovanje!

Kolikor bolj se vglablja v mojo dušo hvaležen spomin na Tebe, zelo častiti mož, in na zvestobo Tvoje nenehne naklonjenosti do mene, toliko rajši sem se, oprt na prav to Tvojo dobroto, pripravil k temu, da Ti napišem to pismo. Res ne dvomim, da Ti je poznan načrt častitega gospoda Küzmiča, pastora v Šurdu, da bi natisnil zdaj prvič v slovenski jezik preveden Novi zakon¹; za izvršitev tega dela je namreč gospa Serpiliana² iz svoje krščanske darežljivosti že prej plačala del stroškov. Ker pa še nimamo zadostnih sredstev, je zato prej omenjeni častiti gospod Küzmič naslovil prosilno pismo na uglednega gospoda Jeszenaka in na njegovo blagohotno naklonjenost do nesrečnega slovenskega naroda; s ponižno prošnjo ga je rotil, naj podpre to delo in tudi prispeva zanj iz svoje darežljivosti. Poslano pa je bilo prosilno pismo veleodličnemu gospodu Benczurju, ki

* Ta latinsko pisana pisma je prevedel dr. Stane Kos.

1. Glede na sobesedilo v pismu z dne 7. II. 1785 in glede na že poprej ustaljeno rabo izraza »vandalus« le-ta brez dvoma označuje pojem »Slovenec« oz. »prekm. Slovenec« ter »slovenski« oz. »prekmurski slovenski«. V slovenskem prevodu so zategadelj vseh skozi uporabljeni ti izrazi.

2. Sofija Serpillius je bila vdova požunskega pastora in mecena Samuela Wilhelma Serpilliusa (1707—1762).

ga je izročil uglednemu gospodu Jeszenaku³; ker pa se je odlični gospod Benczur⁴ odselil, ni do današnjega dne poslal nobenega odgovora, ali je kaj prispeval ali ne; zaradi oddaljenosti kraja pa pisma niti več ne pričakujemo od njega. Zategadelj se v tej zadevi obračamo s prošnjo nate, oprti na Tvojo izredno blagohotnost, velečastiti mož, in Te prosimo z vso spoštljivostjo in vljudnostjo, kar je premoremo, da na to našo prošnjo, ki ji je gotovo namen slava Božja, spomniš prej omenjenega odličnega gospoda Jeszenaka, mojega nekdanjega in sedanjega dobrotnega pokrovitelja; in naj Ti ne bo pretežko, da nam sporočiš, kako je pokazal svojo naklonjenost. Če nam narediš to posebno uslugo (kot trdno upamo), bomo slavili Tvoje ime in si prizadevali, da pokažemo vedno pripravljenost duha pri izpolnjevanju kakršnih koli dolžnosti. S tem pa se že priporočam nadaljnji naklonjenosti in Tvoji poznani dobroti

Tvojega veleuglednega imena
vedni častilec
Mihael Bakoš

N. Csó, hitro
leta 1771, dne 4. julija.

Pripis: Na koncu pisma sem še hotel dodati, da nam manjka še sto florenov, za katere je treba prositi pri pokrovitelju. Prav ponižno prosim, da izročiš v mojem imenu mnogo pozdravov veleučnemu gospodu Chrastinu.⁵

II. pismo

Nadvse častiti in zelo učeni gospod,
moj vsega spoštovanja vredni pokrovitelj!

Ker doslej nisem imel prilike, spoštovani gospod, Ti nisem mogel poslati Novega testamenta našega gopoda Jezusa Kristusa, to delam zdaj po uslugi, izkazani od častitega gospoda Wolmutha, pastolja nemške cerkve v Nemeš Csoju. Ta prevod je spoštovani avtor povsod prilagodil izvirnemu besedilu tako, da župniki, ki dobro poznajo ta slovenski jezik in bodo z bistrimi očmi pregledovali to delo, ne bodo mogli opaziti drugega razen nekaj razvrstitev in končnic; npr. Mat. 1, 20: *premislavao* (lahko) bolje izgovorijo kot *premislaival*, in: *Zvelicsiteo*, postavijo *Zvelicsitel*. A to se tiče le besed; častiti avtor je hotel v prevodu obdržati preprosti način izražanja, vendar je uporabil tudi okrasnega, kjer je bilo potrebno. Toda kakorkoli že bodo učeni možje sodili o delu, nam vendar (le-to) gotovo daje tisto, česar si doslej v tem jeziku še nihče ni upal poskusiti; žal nam je le tega, kot sem javno potožil, da doslej še nismo mogli docela izplačati tiskarja, potem ko se nam je izneverila darežljivost zaščitnikov. O, da bi se bil poslužil Tvojega nasveta vsaj takrat, (ko si mi svetoval) o načinu, kako naj si skušamo kaj pridobiti pri Požuncih ali kjer koli že; samo nate bi se bil moral obrniti, ki usodo tega naroda dobro poznaš. Zato pa Te prosim z vso vljudnostjo, kar je premoremo, če nam moreš s svojim modrim nasvetom pomagati in nam oskrbeti kakšno podporo. S tem boš gotovo storil, spoštovani gospod, Bogu in nam zelo veliko uslugo. Sedaj se bo morda ta naš narod potolažil. S tem Te priporočam božjemu varstvu in ostanem

Tvoji ugledni častitosti

najvdanejši služabnik
Mihael Bakoš

Nemes Csó, dne 20. junija 1778.

(Se nadaljuje)

3. J. Jeszenak, pravnik in kraljevi svetovalec, je bil znan predstavnik požunske fevdalne družine in mecen protestantske cerkve. Ustanovil je tri fundacije, katerih so bile deležne tudi prekmurske protestantske ustanove in posamezniki.

4. Benczur Josef (1728–1784), znani protestantski profesor in znanstvenik, je bil nekaj časa rektor šole v Kežmarku, pozneje pa liceja v Požunu. Je pisec del *Ungaria semper libera* in *Compendium Hungariae geographicum*.

5. J. Chrastina, učitelj in poznejši licejski adjunkt v Požunu, je bil znan po svojih latin-skih verzifikacijah.